

केळी प्रदर्शन उद्घाटन प्रसंगी - आदरणीय मोठ्या भाऊंचे भाषण

व्हिडीओ कॅसेट क्र. १६१

दिनांक -२३.०९.२०००

स्थळ - जैन हिल्स, जळगाव

Audio File - Keli.Pradarshan.Opening-23/09/00

सन्माननीय व्यासपीठ, भगिनी आणि शेतकरी मित्रांनो,

शेतक-याने कपडे जरी घातलेले नसले तरी जनमानसात तो त्याच्या कार्यपद्धतीतून तो शेतकरी आहे याची ग्वाही देतो. शेतीबद्दल बांधिलकी आणि जवळीक साधून असलेले महाराष्ट्र राज्याचे आणि केंद्र सरकारचे सर्व अधिकारी लोक, इथे हजर असलेले आणि मोठ-मोठे उत्पन्न घेणारे जातिवंत शेतकरी असताना मी त्यांचेसमोर काय बोलावे? हा प्रश्न माझ्या समोर उभा राहिला आहे आणि त्यातल्या त्यात महाले साहेबांनी माझ्या सत्कार करून मी शासनाबद्दल काही वेडेवाकडे बोलू नये अशी व्यवस्था केली आहे. मला ते म्हणाले की, “भाऊ तुमचा सत्कार करायचा आहे” मी म्हणालो “तेवढे काम करू नका, तुम्ही माझे अतिथी म्हणून आला आहात, तुमचा आदर करणे, सत्कार करणे माझे कर्तव्य आहे आणि ज्या शेतक-याला केंद्रबिंदू म्हणून मानले असा हा शेतकरी माझे दैवत आहे”

शेती आणि शेतकरी अशा दुहेरी प्रेमाच्या बंधनात मी गुंतल्यामुळे तुम्ही मला जास्त फसवण्याचा प्रयत्न करू नका. ते म्हणाले ‘ते काही चालणार नाही ते तुमच्या हातात नाही, ते आमच्या हातात आहे’. ‘जरी सत्काराची गोष्ट तुमच्या हातात असली तरी मला तो स्वीकारायचा नाही!’. मला कार्यक्रमाला यायचे नाही असे सांगूनसुद्धा ऐनवेळी आपण तशी घोषणा केली त्यामुळे माझे मन थोडे दुखावले गेले साहेब! कारण सांगतो शासन कधीही चूक करत नाही असे एक तत्व आहे. ज्यावेळी ब्रिटिश आपल्यावर राज्य करीत होते ज्यावेळी मी शाळेत असताना त्यावेळच्या अभ्यासक्रमामध्ये मी ते वाचले होते माझ्या ते अजूनही डोक्यातून निघालेले नाही. कारण गेल्या पन्नास वर्षात स्वातंत्र्यानंतरसुद्धा पदोपदी या गोष्टींची आठवण मला येत असते. शासन कधी चूक करत नाही आणि शासनाचे प्रत्येक काम खरेच आहे, असे आपण नेहमीच मानले पाहिजे अशी त्यामागची भूमिका आहे, आणि हे तत्व ब्रिटिशांनी आपल्यावर लादले आणि त्याच मनोवृत्तीतून आपण अजून बाहेर पडलेलो नाही. आज आपल्या सर्वांच्यासमोर एक लहानसा विषय मांडायचा आहे. विषय मोठा आहे, पण वेळ कमी असल्यामुळे मला थोडक्यात तो मांडावा लागणार आहे आणि एकच विषय मांडायचा असल्यामुळे मी इतर विषय मांडणार नाही.

विषय असा आहे की, गेल्या पन्नास वर्षांमध्ये समाजातल्या प्रत्येक अंगामध्ये शासनाला महत्त्वाची भूमिका बजावणे गरजेचे होते, त्याला काही पर्याय नव्हता. शासनाने ब-याच अंशी ते चांगले काम केले. समाजामध्ये वेगवेगळ्या क्षेत्रात काम करणे शेतीच्या क्षेत्रात देदीप्यमान अशी प्रगती करणे या सगळ्या गोष्टी शासनाने प्रत्येक क्षेत्रात करण्याचा प्रयत्न केला. त्यात काही शासकीय अधिका-यांनी जिवापाड मेहनत करून, त्याचबरोबर काही नेते मंडळींनी जोपर्यंत त्यांना स्वार्थ झपाटलेला नव्हता तोपर्यंत त्यांनी

जनजागृतीची चांगली कामे केली आणि या पन्नास वर्षांमध्ये महाराष्ट्रच नव्हे तर संबंध देशाला विचार मांडण्याचे काम झाले. कालमानानुसार आता शासनाला आपल्या जीवनामधून बाहेर निघण्याची तयारी केली पाहिजे. आपण म्हणालो की, प्रत्येकजण असे म्हणतो की, मी निवृत्त झाल्यावरसुद्धा माझा मुलगा मला वागावायला तयार नाही तेही काम शासनाने केले पाहिजे. अशा परिस्थितीत शासन जर आपल्या मधून निघून गेले तर काय होईल?

मित्रांनो, आता ही वेळ येवून ठेपली आहे, याची तुम्ही दखल घ्या. जोपर्यंत शासन तुमच्यासोबत राहिल तोपर्यंत तुम्ही स्वतः काहीही करू शकणार नाही. आज आपल्या समाजामध्ये एकूण जी काही मनःस्थिती झालेली आहे ती अशी की, प्रत्येक गोष्ट शासनाने केली पाहिजे ! शासन जर ते करणार नसेल, तर ते समाजात घडणारच नाही. ही गोष्ट मला स्वतःला मनापासून वेदना देणारी आहे. माझे मत असे आहे की, शासनाला विशिष्ट असा एक आकार नाही, ते काही साकार करू शकत नाही. आकार नसल्यामुळे अशा प्रकारची संवेदनाहिन संस्था आहे. याला मन नाही, हृदय नाही, आत्मा नाही, शरीरसुद्धा नाही. केवळ सांगाडा आहे आणि अशा या संस्थेकडे आपण आपले संबंध जीवन वाहण्याचे काम केले. शासनाने काहीतरी केले पाहिजे असे प्रत्येक बाबतीत आपण बोलायला लागलो.

जळगाव जिल्ह्याबद्दल आणि केळीबद्दलही शासनाने नेमके काय केले? तेही पाहू या! कारण ते तर या प्रसंगाला उचित आहे. या शंभर वर्षात, या जिल्ह्याच्या केळीसाठी या मुख्य पिकासाठी शासनाने कोणत्या योजना अंमलात आणल्या? असा प्रश्न विचारला तर त्याची उत्तरे अधिकारी लोक काय देतील? एक काम केले कधी-कधी भाडे जास्त झाले म्हणून ते कमी करण्याचा प्रयत्न केला. रेल्वे व्हॅगन मिळत नव्हत्या त्या मिळवून देण्याचा प्रयत्न केला. आणखी काय केले? या जिल्ह्याचे सरासरी उत्पन्न वाढत नाही, त्यासाठी नेमकेपणाने काय केले? अनेकदा भरघोस पिके आलीत तेव्हा या व्यतिरिक्त आणखी काय केले? शासन काय करेल? आपण मनात अपेक्षांचे डोंगर रचले !

मित्रांनो, आता वेगळ्या दृष्टीने या विषयाकडे पाहू या. तीन लोकांची भागीदारी गरजेची आहे. शासन खाजगी संस्था आणि ग्राहक. ग्राहक म्हणजे या बाबतीत शेतकरी-उत्पादक, उत्पादक म्हणजे जो कच्चा माल आहे त्याचा उत्पादक म्हणजे शेतकरी त्याला प्रक्रिया करणारे असतील किंवा त्यासाठी तंत्रज्ञान पुरविणारे असतील ते उद्योगपती-व्यापारी आणि शासन. दुर्दैवाने आपण या समाजाला या तीन वर्गांमध्ये निवडले तर मला असे वाटते की, हे तिन्ही वर्ग सर्वसाधारणपणे वर्षाचे चार करोड याकडे काय मिळणार आहे. शासकीय अधिका-यांकडून जर अशी अपेक्षा असेल की, भ्रष्टाचार सोडून यांच्याकडून काही मिळणार नाही तर त्यांनीही अशी अपेक्षा करावी की, माझ्याकडून काही मिळेल. ते मला वाईटच म्हणतात आणि मी त्यांना चांगले म्हणायचे. आता आम्ही दोन्ही मिळून आपल्या पुढा-याला वाईट म्हणायची वेळ आलेली आहे ! त्याचे कारण शासकीय अधिकारी त्यांच्या मनाप्रमाणे चालतात. ब-याच वेळा ते काहीही करतात, ते ऐकतच नाही आणि ते चुकीचे करतात असे माझे मत नाही (हशा.....) परंतु मला असे म्हणायचे की, शासन स्तरावरचे अधिकारी आणि राजकीय पुढारी आपण म्हणजे ग्राहक, मी

म्हणजे या क्षेत्रातला व्यापारी किंवा उद्योजक या तिघांनी आता एकमेकांना समजून घेण्याची गरज निर्माण झालेली आहे.

शासन कितीही स्वतःची व्यंगे लपविण्यासाठी प्रयत्न करत असेल तरीही हळूहळू ती सर्व व्यंगे बाहेर पडतील. परवा वर्तमानपत्रात वाचले की, महाराष्ट्र शासनाजवळ शासकीय कर्मचा-यांचा पगार दिला जाईल एवढाच पैसा आहे. त्यापेक्षा जास्त काहीही शिल्लक नाही तर तुम्हाला अजून कुठून पैसे मिळणार आहे? तुम्हाला कोठून अजून विकासाची कामे येणार आहेत? अजून किती आश्वासने मिळणार आहेत? त्या आश्वासनातून काय निघणार आहे? एक आश्वासन विसरावे म्हणून दुसरे आश्वासन दिले जाणार आहे. यापलीकडे काही वेगळे होणार आहे का? यापलीकडे काही विशेष होण्यासारखे नाही आणि जर अशी परिस्थिती असेल तर शासन संस्थेकडून आता आपण अपेक्षाच कमी केल्या पाहिजे. आपण स्वतः काही करायला शिकले पाहिजे.

जळगाव जिल्ह्याचे हे महत्वाचे पीक आहे म्हणून दोन प्रकल्प हाती घेतले. एक प्रकल्प होता की, जळगावच्या शेती पिकावर काही प्रक्रिया व्हावी आणि प्रक्रिया होऊन त्यामध्ये काहीतरी वृद्धी झाली तर फार बरे होईल. जो काही उदात्त विचार होता, तो मी मांडला, आपल्या समोर मांडला आहे. भारत सरकारच्या संचालकांनी विचार मांडला की, जळगाव जिल्हा कृषी पिकासाठी काहीतरी प्रोसेसींग युनिट असले पाहिजे, तोही प्रयत्न केला. दुसरा सर्वसाधारणपणे उत्पादकता वाढली पाहिजे. दरडोई, दर एकरी, दर पाण्याच्या मिटरला आपल्याला जास्तीत-जास्त उत्पादन कसे मिळेल यासाठी पण प्रयत्न झाला पण मग या दोन्ही प्रकल्पाचे काय झाले? आणि या दोन्ही प्रकल्पामुळे भवरलालजींचे काय झाले?

थोडक्यात सांगतो की, टिशुकल्चर नावाचा प्रकल्प हाती घेतला त्यामध्ये पुस्तकामध्ये सात कोटी रुपयांचा तोटा आत्तापर्यंत सहन केला. सात कोटी रुपयांचा तोटा झाला कसा झाला? सर्व यंत्रणा उभी केली त्यामधून फक्त पन्नास हजाराचे झाडे प्रथम दिली. जास्त दिली असती तर गोंधळ झाला असता शेतक-यांनी आपल्यावर दावे केले असते, गोंधळ वाढला असता आणि मारपीट झाली असती या भीतीने हळूहळू लाख रोपे दिली, त्यानंतर दीड लाख दिले, नंतर अडीच लाखांपर्यंत गेलो. तोपर्यंत महाराष्ट्र सरकारचे लक्ष आपल्याकडे नव्हते. तरी आता टिशु कल्चर युनिटने तीस लाख झाडे आणि रोपे बनविण्याचा प्रयत्न केला. ती लोकांना दिली.

जिल्ह्यात एका नवीन आणि चांगल्या जातीची, चांगल्या वाढीची केळी आली लोकांनाही त्यात फार समाधान मिळाले! माझे स्वतःचेही त्यावर समाधान आहे आणि एवढे होऊनसुद्धा नवीन जात विकसित करण्यासाठी, त्यासाठीचा अभ्यास करण्यासाठी घेतलेल्या पुस्तकांचा सात कोटींचा तोटा अजूनही उभा आहे. अशा परिस्थितीत मी शासनाकडून काय मागावे की, यासाठी मला तुम्ही काही सबसिडी द्यावी, ती सबसिडीसुद्धा शेतक-यांच्या हातात थेट गेली पाहिजे ती माझ्या हातात नको असा शासनाचा नियम आहे. आता तुमच्याकडून ती माझ्याकडे यावी हे माझ्या मनात असते आणि सबसिडीचा चेक तो तुमच्या हातात असतो तर तुमच्यामागे मी आणि माझ्यामागे तुम्ही अशा परिस्थितीमध्ये शासन आपल्याला फिरवत असते जर आपल्याला परस्परांवर विश्वासच नाही तर आपण व्यवसाय करणार तो

किती दिवस करणार आणि कसा करणार? रोपे तयार करताना आणि लागवड करताना असंख्य चुका होतात आणि त्यातून निर्माण होणारा तोटा वेगळाच असतो. थोडे इकडे तिकडे झाले तर त्या शेतक-याने लगेच ग्राहक मंच कोर्टाकडे जावे, का तर कंपनी मोठी आहे, त्यामुळे पैसे आपल्याला मिळालेच पाहिजे.

कोणतीही मेहनत न घेता, या हेतूने एक किंवा दोन शेतकरी ग्राहक मंच कोर्टाकडे गेले. शेवटी त्या गावामध्ये इतर शेतकरी होते त्यांनी त्यांना निपटवले आणि त्यांना सांगितले 'अरे फार मोठ्या मुश्कीलीने एखादा माणूस चांगले काम करतो आहे तर तुम्ही कशाला काड्या करता? आणि त्यांना थांबविले प्रकरण कोर्टात गेले नाही. शासनाच्या हे लक्षात आले. आता शासनाचा आणखी एक अधिकारी आला तो तुमच्यामध्ये आला जो माझ्यामध्ये आला आता मला त्याला सांभाळले की झाले! तुम्ही कितीही माझ्यामध्ये आला तर मला त्याला सांभाळले की झाले! तुम्ही कितीही माझ्या विरोधात कोर्टात गेले तरी काही उपयोग नाही. कारण शासनाची अधिकृत अशी ही संस्था आहे. सात कोटीचे नुकसान सहन करून केवळ एका ध्येयाच्यापोटी एखादी इंडस्ट्री निर्माण करताना जीवाचे रान केले त्यात कणखरपणे टिकून राहिलो. तरीही काही वेळा त्यातून निर्माण होणा-या वेदना कमी नाहीत.

केळीवर प्रक्रिया करण्यासाठी जो कारखाना टाकला त्यावेळी आंतरराष्ट्रीय बाजारपेठेत एका टनाचा भाव आठशे डॉलर होता. त्या वेळी खूप भाव होता त्यावेळी एका डॉलरचे मूल्य अडोतीस रुपये होते, आता अठ्ठेचाळीस रुपये झाले आहे. आता ते आंतरराष्ट्रीय बाजारपेठेत निम्मे झाले आणि ज्या दिवसापासून केळीवर प्रक्रिया सुरू झाली त्या दिवसापासून त्या कारखान्याला नुकसान सहन करावे लागले. आजच्या तारखेला त्या कारखान्यामध्ये केळी या पिकाला प्रक्रिया करण्यामध्ये पस्तीस कोटी रुपयांचे नुकसान सोसावे लागले. तर विचार करा, पस्तीस कोटी अधिक सात कोटी असे एकूण बेचाळीस कोटी रुपयांचे नुकसान किंवा तोटा सहन करून, माने साहेब आता इथे म्हणाले की, 'ध्येयवेडेपणा' केला. मला माहिती आहे की, ध्येय आहे की नाही, पण वेडेपणा केला असे म्हणायला सुरुवात केली आहे आणि मित्रांनो, जर कारखानदारी करायची असेल, तर हे सगळे सहन केले पाहिजे.

मला आपल्यापुढे फक्त एकच मुद्दा मांडायचा आहे की, हा विषय समजून घ्या केवळ शासनाने करण्याचा हा विषय नाही. शासन हळूहळू तुमच्या जीवनात त्यांना पटो या ना पटो, कमीच घेणार. तुम्हाला पाहिजे की नको, तरी कमीच होणार आणि हे तुम्ही लिहून ठेवा. येत्या पाच वर्षात शासनाची एकूण तुमच्या जीवनातली जी काही मर्यादा आहे ती कमी कमी कमी होतच जाईल. काहीही प्रयत्न केला तरी याला काही पर्याय नाही हे होणार आहे आणि हे खरे असेल तर शेतक-यांना आणि उत्पादकांनी म्हणजे कारखानदारांनी आता परस्परांना समजून घेतले पाहिजे. शासनाची भूमिका आपल्या दोघांना एकत्र करून दोघांच्या परस्पर भूमिका समजावून घेतल्या पाहिजे. दोघांना समजावण्याचे काम, दोघांना थोपटण्याचे काम, जर दोघांपैकी कोणी चुकत असेल तर त्याचे कान धरण्याचे काम 'नियामक संस्था' म्हणून केले पाहिजे त्यापलीकडे त्यांनी जाऊ नये त्यांची ही लक्ष्मणरेषा जर त्यांनी ओलांडली म्हणजे त्यांचे पर्याय त्रासदायक होतो.

जनतेसाठी किंवा त्यांच्या कामासाठी जी नेमणूक असते ती न होता त्यांची पिळवणूक सुरू होते

आपली संस्था बिघडते जनता बिघडते आणि आम्हीही बिघडतो. सगळेच बिघडतात. जर त्या सर्वांना बिघडवायचे नसेल, तर आता आपण परस्परांनी समजून घ्यायला पाहिजे. माझ्या भटजीकडून जर लग्न लाऊन घ्यायचे असेल तर शासनाला जरूर ठेवा, पण भटजीपेक्षा त्याची जास्त भूमिका ठेवावी असे मला वाटत नाही. मला जो संदेश आपल्याला द्यायचा होता तो दिला गेला आहे कृपा करून जर आपल्याला काही कमी-जास्त वाटले असेल तर मला माफ करा. सगळे अधिकारी आणि लोकप्रतिनिधी यांच्यासुद्धा क्षमेला मी पात्र आहे, असे मी मानतो आणि माझे हे दोन शब्द संपवतो.

जयहिंद ! जय महाराष्ट्र !